

6. Драган О.В. Правове становище прокурора у виконавчому провадженні в умовах законодавчих змін. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Серія «Економічна». Серія «Юридична». 2018. Вип. 20. С. 154–159.

7. Драган О.В. Правовий статус прокурора у виконавчому провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1. С. 82–88.

8. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар : у 2-х т. / за заг. ред. С.Я. Фурси. Київ, 2010. Т. 1. 1044 с.

9. Рішення Конституційного Суду України від 8 квітня 1999 р. № 3-рп/99 у справі № 1–1/99. *Верховна рада України* : офіційний вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-99> (дата звернення: 23.08.2019).

10. Господарський процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар В.Е. Беяневич. 3-тє вид., зі змін. і доп. станом на 1 липня 2011 р. Київ : Юстиніан, 2011. 1160 с.

СЛОМА В. М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
і процесу
(Тернопільський національний
економічний університет)

УДК 347.41

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-6-1-18>

ТРЕТІ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

У статті досліджуються питання, пов'язані з участю третіх осіб у цивільно-правовому зобов'язанні. Автором проаналізовано положення законодавства, погляди вчених з зазначеної проблематики, а також зроблено висновки з указанного питання.

У сучасних умовах розвитку договірних відносин виконання зобов'язання особисто сторонами у багатьох випадках є радше винятком, ніж загальним правилом. Цивільному праву відомі випадки впливу третьої особи на зобов'язальні відносини кредитора та боржника. За загальним правилом, встановленим у ст. 511 ЦК України, зобов'язання не створює обов'язку для третьої особи. У випадках, встановлених договором, зобов'язання може породжувати для третьої особи права щодо боржника та (або) кредитора.

Права та обов'язки третьої особи мають похідний характер, відповідають правам і обов'язкам сторони зобов'язання, оскільки виступають не самостійно, а в правовому зв'язку з боржником або кредитором.

Зазначено, що для виникнення цивільного правовідношення з участю третьої особи необхідною є наявність двох груп правовідносин, які пов'язані між собою: правовідношення між сторонами та правовідношення, на підставі якого встановлюється зв'язок сторін і третьої особи.

Зобов'язання з участю третіх осіб поділяються на дві групи: ті, які виконуються на користь третьої особи; ті, які виконує третя особа.

Зобов'язання на користь третьої особи можуть виникнути не тільки з договору, але й в інших випадках (заповідальний відказ).

Класичним прикладом участі третіх осіб у зобов'язанні є інститут забезпечення виконання зобов'язань (порука, гарантія, майнова порука).

Обґрунтовано, що третя особа є суб'єктом цивільно-правового зобов'язання, який перебуває у певному правовому зв'язку з однією із його сторін та здійснює вплив на динаміку останнього.

За настання певних юридичних фактів, визначених законом або договором, третя особа посідає місце кредитора у зобов'язанні (договір на користь третьої особи) або боржника (виконання обов'язку боржника іншою особою).

Ключові слова: цивільно-правове зобов'язання, суб'єкти зобов'язального правовідношення, третя особа, кредитор, боржник.

The article concerns the issues related to the involvement of third parties in civil legal liability. The author analyzes the provisions of the legislation, the views of scientists on the subject, and draws conclusions on this issue.

In the current context of contractual relations, the fulfillment of obligations by the parties in many cases is, in many cases, the exception rather than the general rule. Civil law is known as a case of influence of a third party on the obligations of the creditor and the debtor. According to the general rule established in Art. 511 of the Civil Code of Ukraine, the obligation creates no liability for a third party. In the cases established by the agreement, the obligation may give rise to rights for the third party against the debtor and (or) the creditor.

The rights and liability of a third party are derivative in nature, consistent with the rights and obligations of the party to the obligation, because they act not in isolation but in legal relationship with a debtor or a creditor.

It is noted that for the emergence of a civil relationship involving a third party, it is necessary to have two groups of relationships that are related: a legal relationship between the parties and a legal relationship on the basis of which the relationship between the parties and the third person is established.

Liabilities involving third parties are divided into two groups: those performed for the benefit of a third party; those performed by a third party.

Liabilities in favour of a third party may arise not only from the contract, but also in other cases (a willful refusal).

A classic example of the third party involvement in a liability is an institution for enforcing obligations (surety, guarantee, property surety).

It is distinguished that a third party is a subject of civil liability, which is in a legal relationship with one of its parties and influences the dynamics of the latter.

When certain legal facts stipulate by law or contract, a third party takes the place of the creditor in the obligation (contract in favor of the third person) or the debtor (fulfillment of the debtor's duty by another person).

Key words: civil liability, legal entities, third party, creditor, debtor.

Вступ. Для цивільно-правового зобов'язання характерна багатоманітність зв'язків між сторонами, а також між сторонами та іншими учасниками. Слід зазначити, що в сучасних умовах розвитку договірних відносин виконання зобов'язання особисто сторонами у багатьох випадках є радше винятком, ніж загальним правилом. На зобов'язальні відносини кредитора та боржника може здійснювати вплив третя особа (договір на користь третьої особи, виконання обов'язку іншою особою, забезпечення виконання зобов'язання третьою особою). Використання даних правових конструкцій надає можливість сторонам досягти бажаного результату – належного виконання цивільно-правового зобов'язання.

Разом з тим існування договірних конструкцій з ускладненням суб'єктного складу зумовлює особливості у їх правовому регулюванні. У зв'язку з цим дослідження питань, пов'язаних з участю третіх осіб у зобов'язанні, є актуальним.

Теоретичною основою дослідження послужили праці І.О. Бровченка, М.К. Кроз, О.Я. Кузьмича, В.В. Кулакова, М.О. Мількова та інших вчених.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування особливостей правового статусу третіх осіб як суб'єктів цивільно-правових зобов'язань.

Результати дослідження. Поняття «суб'єкт зобов'язання» включає в себе не лише сторін (кредитора та боржника), але й інших осіб на стороні боржника та кредитора, а також третіх осіб.

Матеріально-правова конструкція «третьої особи», за всіма даними, – явище законодавче, яке відображає ускладнення та диференціацію фінансово-господарських відносин, розвиток речової та інтелектуальної власності, необхідність усестороннього забезпечення та захисту цивільних прав [1, с. 28–29].

О.В. Михалюк залежно від участі у зобов'язанні розмежовує поняття «третья особа» та «інша особа». Третя особа – це безпосередній учасник конкретного зобов'язального правовідношення, яке існує між кредитором та боржником, в якому вона бере участь у зв'язку із законодавчими нормами, договірними умовами чи з власної ініціативи у зв'язку з порушенням власних інтересів. Інша особа – це потенційний учасник зобов'язальних відносин, в яких вона може взяти участь у випадках, встановлених законом чи договором, чи у зв'язку з порушенням власних інтересів [11, с. 73].

За загальним правилом, встановленим у ст. 511 ЦК України, зобов'язання не створює обов'язку для третьої особи. У випадках, встановлених договором, зобов'язання може породжувати для третьої особи права щодо боржника та (або) кредитора.

Особи, які перебувають у відносному юридичному зв'язку з учасниками іншого відносного цивільного правовідношення, в законодавстві, науці та практиці називаються третіми особами. Як слушно зазначає В.А. Белов, не існує третіх осіб загалом, можна бути третьою особою лише щодо визначеного та обов'язково-відносного правовідношення [2, с. 366].

Визначальним для третьої особи є те, що вона не є стороною первісного правовідношення, але юридично пов'язується із однією із його сторін [4, с. 44].

М.К. Кроз визначає третю особу в цивільно-правовому зобов'язанні як учасника, пов'язаного певним правовідношенням з однією зі сторін даного зобов'язання і наділеного правами та обов'язками, похідними від прав і обов'язків сторони (боржника чи кредитора) [7, с. 7].

І.В. Кисіль визначає третю особу в зобов'язанні як особу, яка не бере участі у зобов'язанні в якості сторони, але набуває стосовно однієї чи обох сторін зобов'язання певні права та обов'язки, реалізація яких полягає у виникненні, зміні чи припиненні зобов'язання, яке пов'язує боржника та кредитора [6, с. 7–8].

Також автор виділяє ознаки, які властиві зобов'язанням з участю третіх осіб:

- одна зі сторін зобов'язання пов'язана іншим зобов'язанням з третьою особою;
- третя особа бере участь у зобов'язанні як сторона іншого зобов'язання, тобто за допомогою реалізації суб'єктивних прав і виконання юридичних обов'язків, які складають зміст іншого зобов'язання;
- участь третьої особи виражається у виникненні, зміні чи припиненні зобов'язання, яке пов'язує боржника та кредитора [6, с. 42–43].

М.О. Мільков визначає, що юридична участь третьої особи в зобов'язанні полягає в правовій прив'язаності до правовідношення за рахунок секундарного зв'язку з кредитором чи боржником, який ставить такого суб'єкта в становище потенційного чи додаткового учасника активної (в межах договору на користь третьої особи) чи пасивної (за умови забезпечення виконання зобов'язання) сторони зобов'язального зв'язку. Фактичний вплив третьої особи на зобов'язання полягає в тому, що її діяльність відображається на динаміці правовідношення, але сам суб'єкт юридично поглинутий особою кредитора (при переадресуванні виконання) чи боржника (при покладенні виконання) і не перебуває у юридичному зв'язку з зобов'язанням [10, с. 53–54].

Третя особа, будучи учасником, але не стороною зобов'язального правовідношення, повинна володіти власним правовим статусом. Особливість цього статусу визначається

наступним. По-перше, підстави (каузи) участі третьої особи та сторін у зобов'язанні є різними. Відповідно, різний і інтерес, який переслідують суб'єкти, вступаючи у дане зобов'язальне правовідношення. По-друге, права та обов'язки третьої особи мають похідний характер: з одного боку, вони відповідають правам і обов'язкам сторони зобов'язання, оскільки виступають не самостійно, а в правовому зв'язку з боржником або кредитором, з іншого – випливають із прав і обов'язків, якими володіє третя особа на підставі іншого відношення (відношення «покриття») [7, с. 88].

Характеризуючи відмінності між третіми особами та особами, які складають множинність осіб у зобов'язанні, В.В. Кулаков слушно зазначає: «Якщо якась особа традиційно іменується третьою та на підставі відповідного юридичного факту має суб'єктивне право або юридичний обов'язок щодо об'єкта зобов'язання, то її слід вважати учасником зобов'язання на тій чи іншій стороні. Третіми особами у зобов'язанні слід вважати тих осіб, чий економічний інтерес на отримання або передання об'єкта зобов'язання не має правових підстав для закріплення у вигляді права вимоги або юридичного обов'язку. Треті особи стають учасниками зобов'язання лише на стадії його виконання, якщо їх дії створюють правомірні правові наслідки для сторін зобов'язання [9, с. 207].

За розподілом прав і обов'язків треті особи поділяються на три види:

- треті особи, які мають тільки права;
- треті особи, які мають права і обов'язки;
- треті особи, які мають тільки обов'язки [4, с. 29].

Г. Гриценко, характеризуючи третіх осіб у зобов'язанні, робить такий висновок: третя особа може мати право, але не мати обов'язків (договір на користь третьої особи); може мати не тільки право вимагати виконання, а й обов'язок його прийняти (вантажоодержувач); може отримати право розірвати договір (лізингоодержувач, бенефіціар за договором довічного утримання); може бути зобов'язана не тільки виконати зобов'язання, а й нести за це відповідальність перед кредитором, до того ж у різних комбінаціях (як єдиний суб'єкт відповідальності, як альтернатива основному боржнику, як учасник множинності осіб разом з боржником); може отримувати і права, і обов'язки безпосередньо щодо кредитора, але останній не може примусити їх виконати (особи, що проживають разом з наймачем) [5].

Для виникнення цивільного правовідношення з участю третьої особи необхідною є наявність двох груп правовідносин, які пов'язані між собою: правовідносини між сторонами та правовідносини, на підставі яких встановлюється зв'язок сторін і третьої особи. Прикладом таких відносин може бути договір комісії. Відповідно до ст. 1011 ЦК України за договором комісії одна сторона (комісіонер) зобов'язується за дорученням другої сторони (комітента) за плату вчинити один або декілька правочинів від свого імені, але за рахунок комітента. Як впливає з даного визначення, внутрішні відносини складають відносини між комісіонером і комітентом, а зовнішні – відносини між комісіонером та третьою особою.

Зобов'язання з участю третіх осіб поділяються на дві групи:

- 1) ті, які виконуються на користь третьої особи;
- 2) ті, які виконує третя особа.

Прикладом участі осіб, які не є стороною у зобов'язанні, є договір на користь третьої особи. Відповідно до ч. 1 ст. 636 ЦК України договором на користь третьої особи є договір, в якому боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок на користь третьої особи, яка встановлена або не встановлена у договорі.

О.Я. Кузьмич визначає договір на користь третьої особи як договір, в якому боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок на користь третьої особи, яка встановлена або не встановлена у договорі, а третя особа має право вимагати виконання такого обов'язку [8, с. 6].

На користь третьої особи може бути укладено договір довічного утримання (догляду) (ч. 4 ст. 746 ЦК України), договір страхування (ст. 985 ЦК України), договір банківського вкладу (ст. 1063 ЦК України).

Для договору на користь третьої особи характерні такі елементи: третя особа завжди протистоїть як кредитор одній зі сторін первісного договору (1), первісний договір в принципі

створює у третьої особи права, а не обов'язки (2), за відмови третьої особи від вказаного права його зазвичай може здійснити сам контрагент, який виступає в ролі кредитора (3) [3, с. 363].

Так, Рішенням Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області по справі 712/16913/12 від 19 серпня 2013 року відмовлено ОСОБІ_1 у задоволенні позову до Товариства з додатковою відповідальністю «Страхова компанія «Провіта», з участю третьої особи – АКБ «Форум» про стягнення суми. В даному випадку договір страхування був укладений на користь вигодонабувача, яким є АКБ «Форум», що узгоджується з вимогами ст. 985 та ст. 636 ЦК України. Укладеним між сторонами договором передбачена можливість одержання страхового відшкодування безпосередньо страхувальником, однак відповідно до вимог п. 8.1.1 Договору страхування – лише за письмовою згодою вигодонабувача. В матеріалах справи така згода вигодонабувача відсутня, не надана така і в процесі розгляду справи. Посилання позивача на те, що ним на адресу банку надсилалась заява, у якій він просив повідомити, чи бажає банк скористатись правом вимоги до відповідача про стягнення страхового відшкодування, не є достатнім доказом для задоволення позовних вимог. Письмова згода вигодонабувача страхувальнику надана не була [13].

Отже, виражаючи намір скористатися правами за договором, третя особа посідає місце кредитора у зобов'язанні (ч. 1 ст. 636 ЦК України). Проте у даному випадку не може йтися про усунення кредитора із договірних правовідношення, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 636 ЦК України виконання договору на користь третьої особи може вимагати як особа, яка уклала договір, так і третя особа, на користь якої передбачено виконання, якщо інше не встановлено договором або законом чи не впливає із суті договору.

Щодо другого виду зобов'язань, то відповідно до ч. 1 ст. 528 ЦК України виконання обов'язку може бути покладено боржником на іншу особу, якщо з умов договору, вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства або суті зобов'язання не впливає обов'язок боржника виконати зобов'язання особисто.

Крім випадку виконання третьою особою зобов'язання за згодою боржника, на практиці можливі також випадки, коли третя особа виконуватиме обов'язки боржника незалежно від волевиявлення останнього. Відповідно до ч. 3 ст. 528 ЦК України інша особа може задовольнити вимогу кредитора без згоди боржника у разі небезпеки втратити право на майно боржника (право оренди, право застави тощо) внаслідок звернення кредитором стягнення на це майно. У цьому разі до іншої особи переходять права кредитора у зобов'язанні і застосовуються положення статей 512-519 цього Кодексу.

Відповідно до ст. 110 Швейцарського зобов'язального закону [12] до третьої особи, яка задовольнила вимогу кредитора, в силу закону переходять права кредитора у разі:

1. якщо вона звільняє від застави заставлену в забезпечення чужого боргу річ, яка знаходиться у його власності чи стосовно якої вона володіє іншим речовим правом;
2. якщо боржник повідомив кредитора про те, що третя особа, яка виконує зобов'язання, посяде його місце.

І.О. Бровченко до обставини, які сприяють підвищенню ролі третіх осіб у виконанні зобов'язання, відносить наступні. По-перше, спостерігається тенденція до ускладнення договірних зв'язків, особливо у сфері підприємницької діяльності. По-друге, беззаперечним є рух до спеціалізації професійних учасників майнового обороту, що в контексті договорів, які ними укладаються, викликає до існування спеціальні договірні конструкції. Наведені обставини зумовлюють третю – підвищення питомої ваги зобов'язань, виконання яких без залучення третіх осіб є неефективним з точки зору організаційної діяльності, економії коштів та низки інших обставин [4, с. 48–49].

Зобов'язання на користь третьої особи можуть виникнути не тільки з договору, але й в інших випадках. Зокрема, відповідно до ст. 1237 ЦК України заповідач має право зробити у заповіті заповідальний відказ. Відказоодержувачами можуть бути особи, які входять, а також ті, які не входять до числа спадкоємців за законом.

Класичним прикладом участі третіх осіб у зобов'язанні є інститут забезпечення виконання зобов'язань. Найбільш надійними видами забезпечення зобов'язань є ті, в яких до

забезпечення залучається третя особа, оскільки саме на неї покладається ризик настання негативних наслідків у разі невиконання чи неналежного виконання зобов'язання основним боржником.

Висновки. Таким чином, третя особа є суб'єктом цивільно-правового зобов'язання, який перебуває у певному правовому зв'язку з однією із його сторін та здійснює вплив на динаміку останнього.

Додатковий правовий зв'язок між третьою особою та однією зі сторін зобов'язання призводить до того, що третя особа є його потенційним учасником. За умови настання певних юридичних фактів, визначених законом або договором, третя особа посідає місце кредитора або боржника у зобов'язанні.

Список використаних джерел:

1. Алексеев С.С. Гражданское право в современную эпоху. Москва : Юрайт, 1999. 40 с.
2. Белов В.А. Гражданское право. Общая часть. Т. 1. Введение в гражданское право: учебник. Москва : Издательство Юрайт, 2011. 521 с.
3. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга первая: Общие положения. 2-е изд. Москва : Статут, 2005. 842 с.
4. Бровченко І.О. Участь третіх осіб у цивільно-правових зобов'язаннях: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2009. 186 с.
5. Гриценко Г.Г. Сближение институтов третьих лиц и множественности лиц в гражданско-правовом обязательстве. URL: <http://www.jurnal.org/articles/2013/uri55.html>.
6. Кисель И.В. Обязательства с участием третьих лиц : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2002. 200 с.
7. Кроз М.К. Третье лицо в обязательстве : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Самара, 2001. 169 с.
8. Кузьмич О.Я. Договір на користь третьої особи в цивільному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Івано-Франківськ, 2010. 212 с.
9. Кулаков В.В. Сложные обязательства в гражданском праве : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2011. 382 с.
10. Мильков М.А. Обязательства с участием третьих лиц в российском гражданском праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2010. 179 с.
11. Михалюк О.В. Третя особа як суб'єкт зобов'язальних правовідносин, що виникають під час виконання договорів про надання послуг. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Серія Право. Вип. 24. Т. 2. С. 70–73.
12. Швейцарский обязательственный закон. Федеральный закон о дополнении Швейцарского гражданского кодекса (Часть пятая: Обязательственный закон): от 30 марта 1911 г. (по состоянию на 1 марта 2012 г.) / пер. с нем., фр. [Гайдаенко Шер Н.И., Шер М.]. Москва : Инфотропик Медиа, 2012. 576 с.
13. Рішення Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області по справі № 712/16913/12 від 19 серпня 2013 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33135199>.

